

forstått stemningsleiet i opinionen betre enn forfattaren. Det kan forsåvidt tenkast, og bli argumentert seriøst for, at atomvåpna er under forsvarleg kontroll, og at nesten ingen fagmilitære har noko tru på desse våpna si operative rolle. Men det vil nok nytte lite å argumentere slik, om ein ønskjer å få folk flest overttydd om verdien av ein strategi der bruk av slike våpen inngår som eit element. Ei endring av stemninga i opinionen, slik at atomkrig-angsten blei mindre fremtredande, kan ein teoretisk sett få til på fleire måtar: Grovt sett kan ein anten utkonkurrere atomkrigsangsten med ein angst som er sterkare, eller ein kan redusere angsten gjennom t.d. truverdige, nasjonale initiativ for avspenning og nedrustning. Trass i at John Berg står i ein sakleg-rasjonalistisk tradisjon, synest han å tendere mot strategien „sterkare, alternativ angst“ når han skal overttyde lesarane: Val av tittel, omslagsillustrasjon (hammar og sigd-merket på norsk flagg) og framstillinga av Sovjet sine styrkar som „slagkraftige“, „offensive“ „elitedivisjonar“ osv. markerer forfattaren sitt ønskje om å gjenreise den gamle angsten: Truselen mot Norge er primært Sovjet sine offensive mål, ikkje opprustning/atomkrigsrisiko. Forfattaren er tydeleg irritert over at den trass alt forsvars- og NATO-venlege opinionen i Norge ikkje vil ta konsekvensen av sine synspunkt på dette området, og seie kraftig nei til freds- og antiatomvåpenrørslene. Som rasjonalist har John Berg sikkert observert eit stort antal splitta personar i Norge, som prøver å vere lojale både mot fredsrørsla og forsvaret. Skal han få denne gruppa i tale, må nok stilen leggjast om: Det er *avspenning* og *nedrustning*, ikkje eit aldri så godt forsvar, integrert i ein atomvåpenstrategi, som kan fjerne truselen mot Norge. Skal myter nedkjempast, og ikkje erstattast av alternative myter, er dette vegen å gå.

Nils Aarsæther

Jørgen Carlsen, Hans-Jørgen Schanz, Lars-Henrik Schmidt og Hans Jørgen Thomsen, *Karl Marx og den moderne verden*, København: Gyldendal, 1984, 212 s., 138,50 kr.

Jeg hører ikke til dem, der partout mener, at forskere altid skal udtrykke sig i lettilgængelige vendinger. Havde Einstein skullet benytte sig af en sprogbrug og en begrebsverden, der befandt sig på niveauet for min aktuelle viden om fysik, var det ikke blevet til megen relativitetsteori. Fagfolk skal selvfølgelig have lov til at tale fagsprog med hinanden. Hvem forlanger for eksempel af en mekaniker, at hun skal henvende sig til fagfæller i et for alle tilgængeligt sprog? (Personligt aner jeg ikke, hvad en kardanaksel er, endsige skal gøre godt for).

Noget andet er, at det ville være ønskværdigt, om forskere i højere grad, end tilfældet er i dag, forsøgte at formidle deres forskningsresultater til også andre end blot fagfæller. Einstein var jo selv et smukt eksempel på, hvordan noget sådant lader sig gøre.

Nu er der vel ingen, der vil beskyldte Institut for Idéhistorie ved Aarhus Universitet for at have lagt overdreven vægt på forskningsformidling, specielt ikke i instituttets marxistiske storhedsperiode i midten af 1970'erne. Ej heller på dette punkt ønskede man tilsyneladende at følge i fodsporene på instituttets grundlægger, Johannes Sløk, når bortset måske fra Esbern Krause-Jensens talrige og nu savnede

forstått stemningsleiet i opinionen betre enn forfattaren. Det kan forsåvidt tenkast, og bli argumentert seriøst for, at atomvåpna er under forsvarleg kontroll, og at nesten ingen fagmilitære har noko tru på desse våpna si operative rolle. Men det vil nok nytte lite å argumentere slik, om ein ønskjer å få folk flest overtydd om verdien av ein strategi der bruk av slike våpen inngår som eit element. Ei endring av stemninga i opinionen, slik at atomkrig-angsten blei mindre fremtredande, kan ein teoretisk sett få til på fleire måtar: Grovt sett kan ein anten utkonkurrere atomkrigsangsten med ein angst som er sterkare, eller ein kan redusere angsten gjennom t.d. truverdige, nasjonale initiativ for avspenning og nedrustning. Trass i at John Berg står i ein sakleg-rasjonalistisk tradisjon, synest han å tendere mot strategien „sterkare, alternativ angst“ når han skal overtyde lesarane: Val av tittel, omslagsillustrasjon (hammar og sigd-merket på norsk flagg) og framstillinga av Sovjet sine styrkar som „slagkraftige“, „offensive“ „elitedivisjonar“ osv. markerer forfattaren sitt ønske om å gjenreise den gamle angsten: Truselen mot Norge er primært Sovjet sine offensive mål, ikkje opprustning/atomkrigsrisiko. Forfattaren er tydeleg irritert over at den trass alt forsvars- og NATO-venlege opinionen i Norge ikkje vil ta konsekvensen av sine synspunkt på dette området, og seie kraftig nei til freds- og antiatomvåpenrørslene. Som rasjonalist har John Berg sikkert observert eit stort antal splitta personar i Norge, som prøver å vere lojale både mot fredsrørsla og forsvaret. Skal han få denne gruppa i tale, må nok stilen leggjast om: Det er *avspenning* og *nedrustning*, ikkje eit aldri så godt forsvar, integrert i ein atomvåpenstrategi, som kan fjerne truselen mot Norge. Skal myter nedkjempast, og ikkje erstattast av alternative myter, er dette vegen å gå.

Nils Aarsæther

Jørgen Carlsen, Hans-Jørgen Schanz, Lars-Henrik Schmidt og Hans Jørgen Thomsen, *Karl Marx og den moderne verden*, København: Gyldendal, 1984, 212 s., 138,50 kr.

Jeg hører ikke til dem, der partout mener, at forskere altid skal udtrykke sig i lettilgængelige vendinger. Havde Einstein skullet benytte sig af en sprogbrug og en begrebsverden, der befandt sig på niveauet for min aktuelle viden om fysik, var det ikke blevet til megen relativitetsteori. Fagfolk skal selvfølgelig have lov til at tale fagsprog med hinanden. Hvem forlanger for eksempel af en mekaniker, at hun skal henvende sig til fagfæller i et for alle tilgængeligt sprog? (Personligt aner jeg ikke, hvad en kardanaksel er, endsige skal gøre godt for).

Noget andet er, at det ville være ønskværdigt, om forskere i højere grad, end tilfældet er i dag, forsøgte at formidle deres forskningsresultater til også andre end blot fagfæller. Einstein var jo selv et smukt eksempel på, hvordan noget sådant lader sig gøre.

Nu er der vel ingen, der vil beskyldte Institut for Idéhistorie ved Aarhus Universitet for at have lagt overdreven vægt på forskningsformidling, specielt ikke i instituttets marxistiske storhedsperiode i midten af 1970'erne. Ej heller på dette punkt ønskede man tilsyneladende at følge i fodsporene på instituttets grundlægger, Johannes Sløk, når bortset måske fra Esbern Krause-Jensens talrige og nu savnede

artikler og essays af formidlende art. Vi var mange russer, hvis hårpragt reduceredes betragteligt, når vi til ud på de sene nattetimer kæmpede en forgæves kamp med Hans-Jørgen Schanz' *Til rekonstruktionen af kritikken af den politiske økonomis omfangslogiske status* og et par år senere med Lars-Henrik Schmidts *Filosofisk rekonstruktion*.

Så meget desto mere bemærkelsesværdig er bogen *Karl Marx og den moderne verden*. Den er skrevet af et forfatterkollektiv på fire, alle med tilknytning til Idéhistorisk Institut, og er intet mindre end fremragende. Den omhandler som angivet i titlen Marx' begrebsverden, og den har sågu aldrig være velegnet til læsning blot for sjov. Men her præsenteres vi for en introducerende, overordentlig kompetent udlægning af Marx, der er læseværdig, både hvad angår fortolkning og sproglig bearbejdning. Og hvad yderligere er: Den inspirerer til læsning – og muligvis genlæsning – af Marx' egne værker. (Og så er det vel en og anden vil spørge: Var det så nødvendigt med den usædvanlig tunge sprogdragt, i hvert fald nogle af forfatterens tidligere arbejder iklædtes?)

Bogen har en klar opdeling i fem hovedafsnit, hvor vægten primært lægges på fremstillingen af Marx' egne skrifter. Ved præsentationen og diskussionen af disse benyttes en faseopdeling, der så nogenlunde svarer til den af Althusser foreslåede, således at bogens 3. afsnit omhandler: „Den unge Marx“ (ca. 1841-45); 4. afsnit: „Marx i den mellemste fase“ (1845-57); og 5. afsnit „Den sene Marx“ (1857-83). 2. afsnit er en 20 siders levnedsskildring af såvel opvækst og studietid som voksenliv.

Efter en kort introduktion slås bogens overordnede tema(er) an i 1. afsnit: „På tærsklen til den moderne verden“. Bogen har til hensigt ikke alene at give en indføring i Marx' egen, over tid skiftende begrebsverden, men også at forstå denne i et bredere idéhistorisk perspektiv. Marx levede i en tid, i hvilken folk i stigende grad blev bevidst om, at man var på vej mod de „moderne tider“. Derfor indskrev han sig i en tradition, der har bragt et utal af nyskabelser med sig på snart alle kulturens områder: det politiske, sociale, økonomiske, æstetiske, teknisk-videnskabelige, filosofiske, religiøse og moralske.

Bogen knytter an til fire temaer, der har stået centralt placerede i overvejelserne over den moderne verdens beskaffenhed, og som derfor også har virket strukturerende for Marx' idéverden: civilisations-, historie-, rigdoms- og frihedsopfattelsen. Derimod har de eksistentielt betingede modernitetserfaringer så godt som udelukkende været henvist til en bearbejdning inden for kunst og filosofi og kun i ringe grad vundet indpas i samfundstænkningen, marxismen inklusive, hvilket med fuld berettigelse beklages af forfatterne.

Der gives i bogens første afsnit et kort idéhistorisk rids af de fire nævnte temaer samt disses indbyrdes sammenhæng, hvor fremstillingens nødvendigvis komprimerede form måske gør kapitlet om de politiske økonomer lidt svært tilgængeligt for læsere uden forkundskaber. Temaerne følges herefter i diskussionen af Marx' egne arbejder i hver af de tre faser, hans skrifter opdeles i i overensstemmelse med det skiftende filosofiske og videnskabelige idégrundlag, der styrer hans teoretiske og politiske arbejde.

En ganske god illustration af bogens evne til at koble de fire temaer sammen er den opsummering af overgangen fra første til anden fase, der præsenteres s. 127f. I sine tidlige arbejder tog Marx i sine overvejelser over civilisationsprocessen og

frihedens mulighedsbetingelser udgangspunkt i mennesket som artsvæsen. Ved overgangen til den mellemste fase, hvor den historiske materialismes grundbegreber begynder at dukke op, sker der en forskydning fra artsvæsenet til det sociale. Det er ikke længere oplysningsfilosofiens abstrakte, menneskelige natur, der står i centrum for Marx' analyser, men begreber som „klasse“ og „klassemodsatning“. Parallelt hermed sker der en forskydning fra arbejdsbegrebet til produktionsbegrebet, idet den Hegelinspirerede fremmedgørelsesteori, der knyttede snævert an til menneskets subjektivt oplevede fremmedgørelse i forhold til dets eget arbejde, bliver et utilstrækkeligt analyseredskab. I stedet bliver den politiske økonomis opfattelse af den samfundsmæssige produktion central, og ikke mindst Ricardos økonomiske teori kommer til at fremstå som „den mest relevante virkelighedstætte gengivelse af den moderne samfundstilstand med dens fremmedgørelse og umenneskelighed“. Slutteligt må der i konsekvens af det foregående ske en parallel forskydning af frihedsbegrebet, idet dette ikke længere kan forankres i mennesket som artsvæsen. Frigørelsen må derimod findes i „*socialle processer*“, der er skabt af det selvsamme samfund, som frigørelsen tager sigte på at ændre“.

Det er en styrke ved bogen, at den så konsekvent forsøger at holde fast i de fire generelle temaer. Det giver for det første mulighed for ubesværet at relatere Marx til bredere idéhistoriske strømninger. Borte er 1970ernes overdrevent pietetsfulde syn på Marx. I stedet gør forfatterne brug af deres idéhistoriske overblik og refererer forfriskende bredt til andre filosoffer, videnskabsmænd og forfattere, ja, undlader endog ikke at påvise ligheden mellem Marx' historiesyn og den jødiske-kristne udviklingsmodel: uskyldtilstand, syndefald og forlæsning (s. 97).

For det andet lægger struktureringen af stoffet omkring centrale temaer ikke op til en langsommelig gennemgang af enkeltværker. Tværtom kan disse frit inddrages i diskussionen af de enkelte temaer efter behov. Det har givet forfatterne mulighed for at vise sammenhængen mellem Marx' mere teoretisk prægede værker og hans journalistiske og politiske skrifter. Og det har gjort fremstillingen spændende og levende, fordi Marx' teoretiske positioner har kunnet illustreres med hans konkrete politiske stillingtagen.

En sådan fremstilling koster selvfølgelig noget. Og omkostningerne i dette tilfælde har været, at der ikke præsenteres nogen dybdegående introduktion til eller analyse af Marx' enkelte arbejder, når bortset fra den forbavsende lettilgængelige omtale af *Kapitalen*. Det har givetvis heller ikke været forfatternes hensigt. Og bogens styrke ligger da også i, at den giver en introduktion til og et overblik over (udviklingen i) Marx' samlede produktion. Men her burde man have tænkt lidt mere på de læsere, der forhåbentlig fatter interesse for (dele af) emnet, ved at give en mere udførlig vejledning med hensyn til (lettilgængelige) danske og udenlandske fortolkninger af Marx' skrifter end den liste på seks danske Marx-monografier, der præsenteres sidst i bogen.

Til slut en lille sjat malurt i bageret. Når bogen ellers fremstår som et velstruktureret og gennearbejdet fællesprodukt af de fire forfattere, hvorfor så tilsyneladende lade en enkelt forfatter køre sololøb i kapitlet „Filosofi som kritisk fremstilling“, hvor han falder tilbage til kapitallogikkens tunge, germanske sætningsstrukturer og sprogbug?

Erik Albæk